

A bűncselekmény tudományos fogalmának újragondolása és az absztrakt tényállás új értelmezése

I. Bevezetés

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 4. § (1) bekezdése a bűncselekmény általános (törvényi) fogalmát határozza meg. Fogalmi elemei:

- tevékenység vagy mulasztás;
- a Btk. általi büntetni rendeltség;
- a társadalomra veszélyesség [Btk. 4. § (2) bekezdés] és
- szándékosság vagy – ha a Btk. ezt is büntetni rendeli – gondatlanság.

A 4. § (1) bekezdés ugyan a fogalmi összetevőkről nem ebben a sorrendben rendelkezik, a jogtudomány és a jogalkalmazás mégis ebben a módszertani rendben kezeli őket. Ilyen értelemben a törvénytörvény szerkezetéből kiolvasható sorrendnek nincs relevanciája, míg természetesen a bűncselekmény fogalmi elemeinek sorrendje a gyakorlat és a tudomány szerint is jelentőséggel bír az adott cselekmény bűncselekményt megvalósító jellegének vizsgálata során.

A bűncselekménytan kétféle fogalmi meghatározást ismer: a formális és a tartalmi (materiális) fogalmat. A Btk. 4. § (1) bekezdése a bűncselekmény tartalmi meghatározásáról rendelkezik. A törvényhely megfelel a jogtudományban kialakított általános bűncselekményi fogalmi-elem-struktúrának, különbséget abban találunk, hogy a tudomány ma már a tevékenységet és a mulasztást a *cselekmény* gyűjtőfogalma alá vonja, a társadalomra veszélyesség kategóriája helyett többnyire a (*materiális*) *jogellenesség* kifejezést, a büntetni rendeltség helyett esetenként a *tényállásszerűséget* (illetve emellett vagy ehelyett a *diszpozíciószerűséget*) használja. A szándékosság és a gondatlanság együttesen a *bűnösség* kategóriájában nyer elhelyezést, amely mellett vagy helyett néha előfordul a *felróhatóság* terminológiája is.

A hazai kodifikált büntetőjog történetében kezdetben a bűncselekmény általános fogalma a törvényi tényállásra korlátozódott, amelyet csupán formális meghatározásnak tekinthetünk. Az 1878. évi V. tc. (a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről, a továbbiak-

---

* GELLÉR Balázs PhD (Cambridge), LLD (ELTE) tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék.

** AMBRUS István PhD (Szeged), egyetemi docens, ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék; kúriai főtanácsadó.

ban: a Csemegi-kódex) – sok más korabeli és jelenlegi külföldi büntető törvénykönyvhöz hasonlóan – a bűncselekmény fogalmát a legalitás elvének kinyilatkoztatásával ragadta meg.¹ A tartalmi meghatározás büntetőjogunkban a büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvényben (a továbbiakban: Bt.) jelent meg. Ez a fogalom a törvényi tényálláson felül a büntethetőség általános feltételeként határozta meg a cselekmény társadalomra veszélyességét. A hatályos rendelkezéssel lényegileg azonos, teljes tartalmi definíció az 1961-es Btk.-ban fogalmazódik meg először, amely a cselekmény társadalomra veszélyességén felül a bűnösséget is a büntethetőség általános feltételeként határozta meg.

Ami a tudományos fogalomalkotást illeti, mint látni fogjuk, már a 19. század végén megindultak az ilyen irányú törekvések. Ugyanakkor – ha a Csemegi-kódex 1. §-át nem tekintjük valódi/érdemi törvényi deliktum-definíciónak – legkésőbb 1950-től kezdődően elmondható, hogy a tankönyv- és monográfia-irodalomban egymás mellett él a bűncselekmény törvényi és tudományos fogalma. Noha valamennyi, a kérdéskörrel foglalkozó szerző igyekszik megteremteni az e két meghatározás közötti összhangot, a bűncselekmény kettős (törvényi és tudományos) fogalmának egyidejű használatából olyan, lentebb részletezendő dogmatikai és módszertani problémáktól sem mentes helyzet állt elő, amely legújabbban kialakult véleményünk szerint szükségessé teszi a tudományos bűncselekményfogalom újragondolását.² E tudományos vállalkozás elengedhetetlen továbbá a tudományos és törvényi bűncselekményfogalom valamint egyes jogintézmények között fennálló dogmatikai disszonancia miatt is, ezen felül pedig azért, mert a fogalmi torlódások és többszöröződések elméleti és jogalkalmazási anomáliákhoz vezetnek, amelyek egy egységes joglogikai rendszer kialakítását lehetetlenné teszik. Általános részi tankönyvünk új, második kiadásában már utaltunk arra, hogy „nem lenne megalapozatlan a jelenleg használatban lévő bűncselekményfogalom valamennyi elemének a törvényi tényállás tárgyi és alanyi oldalán történő elhelyezése”.³ E gondolatot visszük tovább és bontjuk ki, amikor jelen munka kereteiben arra az álláspontra helyezkedünk, hogy indokolt lenne a bűncselekményfogalom jelenlegi négy- helyett csupán kételemű újraparcellázása, ezáltal végeredményben a „tudományos bűncselekményfogalom” elvetése; helyette pedig

¹ „Az 1. § szerint büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít és a bűncselekmény miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra az elkövetése előtt a törvény megállapított.”

² A törvényi definíció újraalkotása a büntető anyagi jognak a 2000-es években folyamatban volt kodifikálása során folyamatosan napirenden volt, ám végül a Btk. 4. § (1) bekezdésében olvasható fogalom – két kisebb, ám így is érdeminek tekinthető módosítástól eltekintve – megtartotta a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 10. § (1) bekezdésében írt megoldást, így a társadalomra veszélyesség bűncselekményi fogalmi elemkénti értelmezésével sem hagyott fel. Az ezzel kapcsolatos vitát ehelyütt – közismertségére és jelen tanulmány terjedelmi korlátaira is figyelemmel – nem ismertetjük. Lásd GELLÉR Balázs – AMBRUS István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* Második, javított és hatályosított kiadás. Budapest, 2019. 186–193. o. Szintén eltekintünk a bűncselekmény jelenlegi törvényi fogalma kialakulásának a bemutatásától.

³ GELLÉR–AMBRUS: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 176. o.

„a bűncselekmény tárgyi és alanyi oldala” komplex fogalmi párosának meghonosítása. Az e körben kialakult új nézetünk részletezését megelőzően azonban szükségesnek látszik a fogalom fejlődésének rövid felvázolása, a vonatkozó jogtudományi álláspontok – korántsem teljes körű – bemutatásával.

2. A bűncselekmény tudományos fogalmának történeti fejlődése 1950-ig

A hazai kodifikált büntetőjog kezdeteitől 1950-ig terjedő időszak – kronológiailag és képviselői alapján – három szakaszra bontható. A Csemegi-kódex hatálybalépését röviddel megelőző, illetve követő tudományos fogalom-meghatározások általában még nem vagy csak kevésbé léptek túl a deliktum formális értelmezésén, emellett elsősorban a tényállás – valamint a tényállással nem minden szerző szóhasználatában azonos „tényálladék” – kategóriáját munkálták ki. A második fejlődési szakaszban jelent meg előbb a materiális jogellenesség, majd – ezzel csaknem egy időben – a bűnösség önálló bűncselekményfogalmi ismérvvé előléptetésének az igénye. Ekkoriban a jogirodalomban lényegében egymás mellett élt a tényállás és a bűncselekmény kategóriája. Végül az utolsó időszak a tényállásszerűség kérdését már nem önállóan, hanem a bűncselekmény fogalmába integráltan kívánta értelmezni.⁴

A Csemegi-kódex előtti időszak erőteljes szokásjogi karakterű hazai büntetőjoga bűncselekményfogalmi kérdéseinek a bemutatása meghaladná jelen tanulmány terjedelmi kereteit. Mégis kiemeljük a korszak talán legjelentősebb büntetőjogásza, Pauler Tivadar rendszerezését, aki a *bűnset* (vagy büntörvényszegés) mint főfogalom alá sorolta be a tágabb értelemben vett büntetteket, a rendőri kihágásokat és a fegyelmi eseteket. A *tágabb értelemben használt büntettek* alatt azon szabad külső cselekményeket értette, „melyek általános és szükségképi jogkövetelmények sértésénél fogva, az álladalomban fennálló szabályok szerint, büntetés alá vétetnek”. A tágabb értelmű büntett kitétel alatt pedig a szorosabb értelemben vett büntetteket és a vétségeket különböztette meg, anyagi és eljárásjogi alapon egyaránt.⁵

A Csemegi-kódex hatálybalépését nem sokkal követően, Schnierer Aladár „jogbölcészeti” és „jogtörténelmi” értelemben vett „büntény”-ről írt, utóbbit – tehát a tételes jog talaján álló változatot – úgy jellemezte, mint „oly szabad, külső cselekvény, mely az államban fennálló jogszabályok szerint büntetés alá vonandó”.⁶ Hozzá hasonlóan pusztán formális meghatározást adott Edvi Illés Károly, aki szerint a deliktum „a positiv törvény szempontjából az oly cselek-

⁴ Vö. uo.

⁵ PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan. I. kötet. Bevezetés. Anyagi büntetőjog általános része*. Második, javított és bővített kiadás. Pest, 1869. 60–64. o.

⁶ SCHNIERER Aladár: *A büntetőjog általános tanai az 1878. V. és 1879. XL. törvénczikkek alapján*. Budapest, 1882. 70. o.

mény vagy mulasztás, melyre a közhatalom kriminális büntetést állapít meg”.⁷ Definíciójában a bűncselekmény és a büntetés között szorosabb összefüggést teremtett, mégis formálisnak volt tekinthető Horovitz Simon értelmezése is, amely szerint „bűncselekmény alatt értjük tehát azon jogsértő cselekményt, melynek büntetés általi megtorlását az állam a jobbiztonság s a jogrend fentartása céljából szükségesnek tartja”.⁸

Tudományos újdonságot jelentett ezek után Angyal Pál fogalomalkotása. Szerinte a büntetendő cselekmény tudományos definíciója – szembeállítva az 1. §-beli (formális) legális fogalommal – úgy határozandó meg, hogy az „olyan – az egyesre, az egyesek kisebb-nagyobb csoportjára, a társadalomra, vagy államra ártalmas hatásúnak mutakozó – érdek-, és illetve jogsértés, melynek megbüntetését a korbéli társadalmi felfogás igazságosnak, szükségesnek és hasznosnak tartja”.⁹ Angyal tehát a szubjektív bűnösség kritériumát ugyan még nem emelte be tudományos bűncselekményfogalmába, a – mai terminológia szerinti – *materiális jogellenesség* feltételét azonban már igen, és pedig kifejezetten szabatos, a jogi tárgyak heterogén jellegére is figyelemmel lévő formában. A lényegi újdonság azonban abban ragadható meg, hogy míg a korábbi fogalmak a *jus poenalén* belül – példának okáért az éppen hatályos Btk. számára – adták meg a bűncselekmény fogalmát, addig Angyal a *jus puniendi* – a büntetőhatalom – számára, általános érvennyel kívánta megfogalmazni azt, hogy mi a bűncselekmény. Angyal definíciója tehát magyarázatot tartalmaz arra, hogy miért nyilvánít bűncselekménnyé egy adott cselekményt a büntetőhatalom, de egyben megteremti annak a fejlődésnek a lehetőségét, amely elvezethet oda, hogy amennyiben ezen okok egyike hiányzik (például igazságtalan lenne az elkövető megbüntetés), akkor a formálisan bűncselekményt megvalósító magatartás mégsem bűncselekmény. Vagyis a társadalomra veszélyesség fogalmának lehetősége már itt megjelenik.

Angyalhoz hasonlóan foglalt állást ugyanebben az évben – 1909-ben – Finkey Ferenc, aki már – a későbbi Btá. óta a bűncselekmény legáldefiníciójában is folyamatosan jelenlévő terminológiával lényegében egyezően – a büntetendő cselekmény *társadalmi veszélyességéről* írt. E fogalom kapcsán azonban arra is figyelmeztetett, hogy az említett kritérium ugyan „egyik általános vagyis rendszerinti ismerve a büntetendő cselekményeknek, a társadalmi veszélyességet [mégis] felesleges, sőt zavaró lenne felvenni a büntetendő cselekmény fogalmi meghatározásába, miután ez [n]em kivétel nélküli, elengedhetetlen ismerve minden büntetendő cselekménynek”.¹⁰ E felfogás szerint a társadalmi veszélyesség (károsság) esetleges hiánya ellenére is helye lehet bűncselekmény megállapításának. Finkey tehát a jogellenesség kapcsán lényegében megmaradt a formális fogalomalkotás talaján, miután a társadalomra veszélyességre

⁷ EDVI ILLÉS Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*. Első kötet. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Budapest, 1894. 3. o.

⁸ HOROVITZ Simon: *A magyar büntetőjog rendszeres tan- és kézikönyve, különös tekintettel a gyakorlati életre. Általános rész*. Kassa, 1891. 54. o.

⁹ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Második kiadás. Budapest, 1909. 55. o.

¹⁰ FINKEY Ferenc: *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismerve*. Székfoglaló értekezés. Budapest, 1909. 45. o.

lényegében csupán a jogtalanság indíciusaként tekintett. Ami pedig a bűncselekmény alanyi (szubjektív) oldalát illeti, a szakirodalom Finkeyt általában az Angyal által is képviselt, a bűnösséget fogalmi elemnek még nem tekintő nézethez kapcsolja.¹¹ Valójában azonban Finkey egy 1915-ből származó – Degré Lajos fiatalon hősi halált halt büntetőjogász emléke előtt adózó – munkájában úgy fogalmazott, hogy Degré „Frank, volt tübingai egyetemi tanárnak e kérdésben, nézetem szerint is leghelyesebb felfogását teszi magáévá, mely szerint a bűnösség kifejezés a büntetőjogban nem a tényálladék alanyi oldalát, a szándékot és a gondatlanságot vagyis az alanyi okozatosság két alakját jelenti, hanem a bűncselekmény általános előfeltételét: a szemrehányhatóságot”.¹² Finkey tehát – büntető anyagi jogi tankönyve utolsó kiadásának¹³ megjelenését egy évvel követően – a jogellenesség mellett a bűnösséget is beépítette a bűncselekmény fogalmába, és mint ilyen, Degré mellett¹⁴ a komplex deliktum-fogalom mellett a normatív bűnösség teóriájának egyik korai előfutárának is tekinthető a magyar büntetőjog-tudományban.

Az 1920-as évek végétől olvasható munkákban már egyértelműen visszaköszön az a felfogás, hogy *a bűncselekmény a tárgyi és az alanyi oldal egységéből áll*, előbbi pedig alapvetően a jogellenességgel, míg utóbbi a bűnösséggel azonosítható. Így Irk Albert rendszerében a bűncselekmény már „értékelt emberi magatartást jelent: bűnös, jogellenes, büntetéssel, illetve biztonsági rendszabállyal fenyegetett emberi cselekvést”.¹⁵ Hacker Ervin szerint pedig „a bűncselekmény az embernek olyan jogellenes és bűnös magatartása, amelyet a jogi rend büntetési szankcióval sújt”.¹⁶

Heller Erik vonatkozó műveivel jutott a büntetőjog-tudomány a vizsgált korszak harmadik fázisába: nála már nem csupán megjelent a bűnösség mint bűncselekményfogalmi elem, hanem emellett a tényállásszerűség maga is a deliktum-fogalom részévé vált. Heller mindemellett, több kiadást megélt munkáiban némileg módosította is idevágó nézetét. 1931-ben megjelent tankönyvében alaki és anyagi bűncselekményfogalom között tett különbséget, utóbbi – tehát a tudományos meghatározás – kapcsán is hangsúlyozva, hogy annak is „tételes-jogi meghatározásnak kell lennie, tehát nem szabad a jogbölcsélet területére átmennie”.¹⁷ Összegző véleménye szerint pedig „a bűncselekmény tényálladékszerű, jogellenes és bűnös cselekmény”.¹⁸ Mindezt 1945-ös, már Budapesten publikált rövidített tankönyvében úgy finomította, hogy azon tényállásszerű és jogellenes cselekmény minősül bűncselekménynek,

¹¹ NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2010. 159. o.

¹² FINKEY Ferenc: *Emlékbeszéd Degré Lajos a Pozsonyi Erzsébet-tudományegyetemnek a hazáért hősi halált halt ny. rk. tanára felett*. Pozsony, 1916. 28. o.

¹³ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest, 1914.

¹⁴ Vonatkozó nézetéhez lásd DEGRÉ Lajos: *Adalék a bűnösség-fogalom tanához*. Vác, 1911.

¹⁵ IRK Albert: *A magyar anyagi büntetőjog*. Pécs, 1928. 122. o.

¹⁶ HACKER ERVIN: *A magyar büntetőjog tankönyve. Általános rész*. Miskolc, 1936. 112. o.

¹⁷ HELLER ERIK: *A magyar büntetőjog tankönyve. Bevezetés és általános rész*. I. félkötet. Szeged, 1931. 119. o.

¹⁸ Uo. 121. o.

amely „alanyilag bűnös”.¹⁹ Az „alanyilag” kitétel szerepeltetésével a felróhatóságot a bűnöség köréből tehát kirekesztette.

A második világháború lezárását követően, tehát e korszak végén megjelent bűncselekmény-fogalmi nézetek maradandó újítást már nem hoztak, illetve erőteljesen magukon viselték a szovjet büntetőjog hatását, ezért ismertetésüktől ehelyütt eltekintünk.²⁰

3. A bűncselekmény tudományos fogalmának történeti fejlődése 1950-től napjainkig

A Rákosi-korszak, majd az 1956-os forradalom után újraéledő – ám a korszakjellemre figyelemmel kényszerűen „szocialista” – büntetőjog-tudomány időszakából az alábbi bűncselekmény-fogalmi meghatározások emelhetők ki.

A Kádár Miklós professzor és Kálmán György társszerzőségében, 1966-ban megjelent büntetőjog általános részi monográfia szerint „bűntett a társadalomra veszélyes, jogellenes (tényállásszerű), bűnösen elkövetett cselekmény”.²¹ A Hellernél olvasott fogalomhoz képest tehát új elem az ekkorra már törvényi szabályozást nyert társadalomra veszélyesség. Ezáltal azonban szerintük a jogellenesség már nem volt formális és materiális oldalra bontható, hanem – merőben formális tartalommal – a büntetni rendeltséggel és ezáltal a tényállásszerűséggel vált azonosíthatóvá.

Békés Imre – aki egyébként a Kádár–Kálmán-féle álláspontban a bűncselekményfogalmi ismérvek zsúfolódását látta – a bűncselekményt bűnösen elkövetett, társadalomra veszélyes és büntetendő cselekménynek tekintette.²²

A bűncselekménytan területén Békéssel egy időben alkotó Tokaji Géza álláspontja bő egy évtizeden belül lényeges változásokon ment keresztül. 1972-ben kifejtett nézete szerint a bűncselekmény olyan cselekmény, amely objektíve társadalomra veszélyes, szubjektíve felróható, és amelyet – mindezekből folyó büntetést igénylő volta alapján – a törvény büntetéssel fenyeget.²³ 1984-ben megjelent bűncselekménytan monográfiájában azonban már úgy foglalt állást,

¹⁹ HELLER Erik: *A magyar büntetőjog általános tanai (rövidített tankönyv)*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, 1945. 75. o.

²⁰ Lásd például SCHULTHEISZ Emil: A bűncselekmény fogalma a szovjet büntetőjogban. *Jogtudományi Közlöny*, (1948) 24., 477–480. o. és különösen SCHULTHEISZ Emil: A Btk. reformjára vonatkozó elgondolások (I.). *Jogtudományi Közlöny*, (1949) 9–10., 193–194. o. Utóbbi munkájában Schultheisz – a kommunista diktatúra szélsőséges nézeteit is magáévá téve – már odáig ment, hogy a legalitás elvét „sürgős felszámolást” igénylőnek minősítette.

²¹ KÁDÁR Miklós – KÁLMÁN György: *A magyar büntetőjog általános tanai*. Budapest, 1966. 233. o.

²² BÉKÉS Imre: A bűncselekmény fogalma. In FÖLDVÁRI József (szerk.): *Magyar büntetőjog általános rész*. Budapest, 1980. 87–88. o.

²³ TOKAJI Géza: Adalékok a bűncselekményfogalom felépítéséhez. *Acta Juridica et Politica*, 19. (1972) 3., 3. o.

hogy a bűncselekmény társadalomra veszélyes, bűnös (felróható) és a törvény által diszpozíció-szerűvé nyilvánítás révén büntetéssel fenyegetett cselekmény.²⁴ Utóbbi meghatározásából Tokaji tehát már elhagyta azt az eredetileg Schultheisz által kimunkált és lényegében marxista alapokon álló tettes-büntetőjogi elemet, amely a bűncselekmény megállapíthatóságához annak büntetést érdemlő voltát is előírta volna.

Viski László – a társadalomra veszélyesség bűncselekmény-konstruáló hatásának kiemelt hangsúlyozása mellett – a bűnösséget Tokaji korai felfogásához csatlakozva a felróhatóság kitételére cserélte volna. Leginkább előremutató *de lege ferenda* javaslatának mégis az tekintendő, hogy a *nullum crimen sine lege* elvének törvénybeli ismételt megjelenítését szorgalmazta.²⁵

Földvári József a bűncselekményt – szorosan ragaszkodva a törvényi definícióhoz – büntetni rendelt, társadalomra veszélyes és bűnös magatartásnak tekintette.²⁶ Érdekes, ám a hazai jogtudományban követőkre nem talált fogalmat dolgozott ki az ugyancsak pécsi illetőségű Erdős Emil. Vonatkozó tanulmányában formális és materiális bűncselekményfogalmak között tett különbséget. Előbbi alatt a tényállásszerűséget érti, amelybe viszont a diszpozíciót és a szankciót is beépítette. Materiális bűncselekményfogalom alatt pedig társadalomra veszélyes, bűnös és tényállásszerű cselekményt értett.²⁷

Nagy Ferenc rendszerében a bűncselekmény „olyan cselekmény, amely tényállásszerű (diszpozíciószerű), (büntető)jogellenes és bűnös”.²⁸ E fogalomban a diszpozíciószerűség kitétele az általános részi, tényálláson kívüli cselekmények (úgy mint az előkészület és a részesi alakzatok) bűncselekménnyé nyilváníthatóságát szolgálja. A jogellenesség formális oldala a törvényi definícióból ismert büntetni rendeltség, míg materiális vetülete a társadalomra veszélyesség megfelelője. A zárójelben elé került „büntető” kitétel pedig a kettős alakzatú cselekmények szabálysértési variációját hivatott kizárni a bűncselekmény fogalmából.

Belovics Ervin új tankönyvében kifejtett nézete szerint a bűncselekmény tényállásszerű, társadalomra veszélyes és bűnös cselekmény. A tényállás kategóriáját viszont Nagy Ferenc felfogásához képest tágabban fogja fel, mert abba a Nagy által csupán diszpozíciószerűnek tekintett eseteket is beleérti.²⁹

Végül jelen tanulmány szerzői a bűncselekmény tudományos fogalmában a cselekményt, a tényállásszerűséget, a társadalomra veszélyességet (materiális jogellenességet), valamint a bűnösséget jelenítették meg. Megkezdtük már ugyanakkor a rendszer átalakítását, elsősorban

²⁴ TOKAJI Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, 1984. 11. o.

²⁵ VISKI László: Tézisek a bűncselekményfogalom felépítéséhez. *Állam- és Jogtudomány*, (1974) 3., 401–402. o.

²⁶ FÖLDVÁRI József: *Magyar büntetőjog. Általános Rész*. Budapest, 2006. 78–82. o.

²⁷ ERDŐS Emil: A formális és a materiális bűncselekmény-fogalom értelmezése. *Jogtudományi Közöny*, 62. (2007) 12., 540–541. o.

²⁸ NAGY: *A magyar büntetőjog általános része*. 96. o.

²⁹ BELOVICS Ervin: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, 2017. 154. o.

az absztrakt tényállás tárgyi oldalának a tettességhez szükséges ismérvekkel történő dúsításával.³⁰ A következőkben ezen a megkezdett úton kívánunk továbbmenni.

4. A tudományos fogalom dogmatikai és módszertani problémái

A fenti áttekintés alapján megállapítható, hogy a kezdeti időszakban a tényállás fogalma állt a szakirodalmi vizsgálódások középpontjában, majd a későbbiekben, ezzel párhuzamosan jelentek meg a bűncselekmény tudományos definiálási kísérletei, amelyek végül Hellenél jutottak el abba a fázisba, hogy a tényállás már nem különálló kategóriát, hanem bűncselekményfogalmi elemet képezett. Ekkor azonban még mindig a törvényi fogalom megjelenése előtt jártunk. Annak 1950-es törvénybe iktatásától azonban, mint utaltunk rá, lényegében napjainkig egyaránt beszél a jogirodalom legális és tudományos definícióról. E kettősség azonban – miként arra Belovics is rámutat³¹ – „tudományos zűrzavart” idézett elő, miután lényegében nemhogy két, teljességgel azonos bűncselekményfogalmat használó szerzőt nem tudunk említeni, de még az is előfordult, hogy ugyanazon büntetőjogász vizsgálta felül és módosította saját korábbi fogalomalkotását (lásd Tokajinál). Mindezen körülmények indítottak el minket abba az irányba, amely gondolatsor záró fázisaként arra az álláspontra helyezkedtünk, amelynek lényege, hogy a törvényi bűncselekményfogalom mellett különálló tudományos fogalmat is fenn tartani nem indokolt. A kettős fogalomalkotásból ugyanis az a módszertani hiba is könnyen előállhat, hogy a tudományos fogalom elrugaszkodik a legáldefiníciótól, illetve utóbbinak nem feltétlenül lesz mindenben megfeleltethető. Erre példa Erdősy idézett nézete, amely szerint a törvényi fogalomban biztosan nem szereplő *szankciót* is tudományos definíciójának részévé tette.

Fel szoktak merülni továbbá az egyes bűncselekményfogalmi elemek kapcsán olyan nézetek, amelyek szerint az egyes, alapvetően objektív jellegű ismérv szubjektív színezetet is kaphat (vagy fordítva). Így egyes szerzők szerint a társadalomra veszélyesség nem csupán objektív, hanem egyben szubjektív elemekkel is átszőtt kategóriának is tekinthető.³² Emellett különös részi tényállási elemek kapcsán is előfordul, hogy egyszerre tekinthetők például elkövetési módnak (objektív elemnek) és célzatnak (szubjektív elemnek) is, mint például az üzletszerűség esetében.³³ Részünkről mindazonáltal úgy gondoljuk, hogy valamennyi fogalmi elem megnyugtató elhelyezést kaphat az absztrakt tényállás tárgyi vagy alanyi oldalán. A *büntető-*

³⁰ Vö. GELLÉR–AMBRUS: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 175–180., 230–231. o.

³¹ BELOVICS: *Büntetőjog I.* 154. o.

³² Ezen felfogásokat meggyőzően cáfolta Viski, aki szerint „a cselekmény társadalomra veszélyessége csak objektív, külvilági elemektől függ”. Lásd VISKI: Tézisek a bűncselekményfogalom felépítéséhez. 386. o.

³³ AMBRUS István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben.* Szeged, 2014. 177–178. o.

eljárásban ugyanis alapvetően mindig két dolgot kell vizsgálni: először azt, hogy mi történt a világban, majd azt, hogy mi zajlott le az elkövető tudatában. Ezért sem vitatható, hogy míg a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) lényegileg objektív, addig például a bűnösség alapvetően szubjektív kategória. Ennek nem mond ellent az sem, hogy utóbbi megállapíthatóságának normatív (tehát értelemszerűen objektív) jellegű feltétele is van. Szintén problematikusnak tartjuk a jelenleg uralkodó felfogás körében a szándékosság (és a gondatlanság) kettős rendszerbeli elhelyezését. Nevezetesen, hogy e két kategória az absztrakt tényállás alanyi oldalán, valamint a bűnösség elemzésénél is megjelenik.³⁴ A bűncselekmény fogalom és az absztrakt tényállás között további zavaró fogalmi kettősség áll elő a cselekmény és az elkövetési magatartás vonatkozásában. Egy logikailag kifogástalan tudományos rendszer ugyanis ilyen kettősséget nem fogadhat el, helyesen tehát valamennyi fogalmi elemnek csak egyetlen helyen szabad szerepelnie. E kívánalmat Mészáros Ádám találóan úgy fogalmazza meg, hogy „minden szükséges fogalmi elem helyet kapjon a rendszerben, azonban minden elem csupán egyetlen helyen szerepeljen”.³⁵

Kiküszöbölhetőnek véljük továbbá a következő pontban bemutatott rendszerben azt a bírói gyakorlatban nem ritkán megjelenő problémát, hogy az egyes bűncselekményfogalmi elemeket nem a helyes sorrendben értelmezik, hanem előbb vizsgálják például a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) meglétét, majd csupán ezt követően a törvényi tényállás elemeit. Így például a BH 2011, 269. szám alatt publikált eseti döntés jogos védelem miatt mentette fel a garázdaság elkövetésével vádolt személyt, jóllehet ilyenkor a kihívó közösségellenesség [Btk. 339. § (1) bekezdés] hiányában a bűncselekmény tényállásszerűsége is hiányzik, tehát a helyes felmentési jogcím „a cselekmény nem bűncselekmény” lett volna.³⁶

Mindezek alapján, noha tisztában vagyunk azzal, hogy a bűncselekmény tudományos fogalma kimunkálásának az igénye olyan tudományos *status quo*, amely fenntartása szükségességének újragondolására az eddigiekben egyetlen szerző sem vállalkozott, az alábbiakban egy új rendszer felvázolását kíséreljük meg.

Nem állítjuk, hogy minden problémát megoldunk ezzel a dogmatikai újítással. A gyermekkor büntetethetőséget kizáró okként történő elhelyezése továbbra is nehéz például. A tizenegyedik életévét be nem töltött gyermek nem rendelkezik a tettességhez szükséges ismérvvvel, ezt egy objektív tény határozza meg (életkor), így gyermekkort e tekintetben a tárgyi oldal

³⁴ NAGY: *A magyar büntetőjog általános része*. 91. o.

³⁵ MÉSZÁROS Ádám: *A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái*. Budapest, 2015. 28. o. A szerző azon megoldását azonban már vitathatónak tartjuk, amikor a szándékosságot és a gondatlanságot kizárólag a bűnösség körében értelmezi. A szándékosság ugyanis alapvetően rejtett [kivételesen, mint például a Btk. 165. § (3) bekezdésében szabályozott, szándékos foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés esetében kifejezett], míg a gondatlanság, ha a törvény a bűncselekmény ezen alakzatát (is) büntetni kívánja, mindig explicit tényállási elem, így a tényállástanból történő kirekesztése ugyancsak módszertani problémát generál. Lásd Uo. 38–39. o.

³⁶ Helyesen mondta ki ezzel szemben a BH 2009, 171. I. számú döntés, hogy nem kihívóan közösségellenes annak a magatartása, aki az őt ért folyamatos támadást hártja el a védekezéssel.

negatív elemeként határozhatjuk meg, vizsgálata beleillik a tettességhez szükséges ismérvek vizsgálatába, annak első mozzanata. A tizenkettedik életévét betöltött, de tizenegyedik életévét be nem töltött gyermekek büntetőjogi felelősségének speciális esetei pedig a belátási képesség miatt az alanyi oldalhoz való tartozás kérdését is felvetik. Az alábbiakban erre a problémára még visszatérünk.

5. Javaslat a tudományos fogalom újragondolására: az absztrakt tényállás új, komplex modellje

Tankönyvünk rendszerében, mint említettük, a bűncselekményfogalom harmadik fejlődési szakasza óta büntetőjog-tudományunkban töretlenül érvényesülő megoldásnak megfelelően, külön-külön tárgyaljuk a cselekmény, a tényállásszerűség, a társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) és a bűnösség kategóriáját.³⁷ A tényállástan körében értelmezzük a történeti tényállást, a törvényi tényállást és az absztrakt tényállást.³⁸ Az absztrakt tényállást tárgyi (objektív, *actus reus*) és alanyi (szubjektív, *mens rea*) oldalra bontjuk. A tárgyi oldalra soroljuk – szigorúan ezzel a sorrendiséggel – a következőket: 1. elkövetési tárgy (passzív alany); 2. elkövetési magatartás; 3. eredmény; 4. okozati összefüggés; 5. szituációs elemek (hely, idő, mód, eszköz); 6. az objektív büntethetőségi feltétel; 7. tettességhez szükséges ismérvek (az alannyá válás feltételei). Az absztrakt tényállás alanyi elemei: 1. a társadalomra veszélyesség tudata vagy annak elvárhatósága; 2. szándékosság; 3. gondatlanság; 4. motívum és 5. célzat.³⁹

Új javaslatunk lényege szerint ugyanakkor a bűncselekmény tudományos fogalmának önállóságát indokolt kiiktatni, és ehelyett annak valamennyi ismérvét elhelyezni az absztrakt tényállás tárgyi vagy alanyi oldalán. Ebből fakadóan a bűncselekményfogalmat kizárólag mint legáldefiníciót lehet és kell csupán a jövőben tárgyalni, az absztrakt tényállást ugyanakkor többelemű, komplex fogalomként szükséges értelmezni. Ebben a rendszerben *tárgyi elemek*:

1. elkövetési magatartás (élő ember, cselekmény);
2. tettesség általános (megfelelő életkor) és speciális ismérve (*delictum commune* és *proprium*);
3. elkövetési tárgy (passzív alany);
4. eredmény;
5. okozati összefüggés;
6. szituációs elemek (hely, idő, mód, eszköz);
7. objektív büntethetőségi feltétel;
8. speciális (konkrét) társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség = a jogi tárgy sértése vagy veszélyeztetése).

³⁷ Vö. GELLÉR–AMBRUS: *A magyar büntetőjog általános tanai* I. 175–197. o.

³⁸ Uo. 185–186. o.

³⁹ Uo. 202–203. o. A jogi tárgyat tehát, Békés Imre nyomán, nem tekintjük tényállási elemnek.

Az alanyi elemek pedig:

1. bűnösség = a társadalomra veszélyesség tudata vagy annak elvárhatósága [beszámítási képesség (meglétének megdönthető vélelme), belátási képesség (hiányának megdönthető vélelme)]; szándékosság és gondatlanság, illetőleg vegyes bűnösség;

2. motívum;

3. célzat.

E rendszerben is elementáris fontosságú az egyes ismérvek helyes értelmezési sorrendjének megtartása. Így elsőként mindig a tárgyi elemek vizsgálatát kell a joggyakorlatnak elvégeznie, és csak ezek maradéktalan megléte esetén térhet át az alanyi elemek tanulmányozására.

Ugyanakkor ki kell emelni, hogy annak a vizsgálata, miszerint a történeti tényállás cselekménye megfelel-e a cselekmény büntetőjogi fogalmának, minden más minősítési tevékenységet meg kell, hogy előzzön. Ennek pedig az a következménye, hogy mivel a cselekmény fogalmát az elkövetési magatartáson belül, a bűncselekmény meglétének első feltételeként fogalmazzuk meg (továbbra is), a tárgyi oldal első eleme az elkövetési magatartás, és így a minősítési tevékenység első mozzanata is az elkövetési magatartás meglétének megállapítása vagy elvetése. Tehát előbb azt indokolt vizsgálat tárgyává tenni, hogy a cselekmény embertől származik-e, hatóképes-e (*in concreto*; a csupán *in abstracto* hatóképes cselekményt nem tekintjük cselekménynek⁴⁰), akaratlagos-e, majd a tevékenység és mulasztás kérdésében szükséges állást foglalni (utóbbi körében természetesen az elmulasztott kötelezettség megállapításával). Szükség esetén természetesen a megfelelő cselekményt kell alkalmazni, nem zárjuk ki bizonyos esetekben sem – például – a szociális, sem pedig a finális tanok applikációját. Az élő embert és a cselekményt, az elkövetési magatartás kategória részének tekintjük.

További változás, hogy az *actus reus* oldal második elemét a tettesség általános (*delictum commune*) és speciális ismérvei (*delictum proprium* esetében) képezik. Ezek hiányában bűncselekmény, illetve az adott bűncselekmény szóba sem jöhet, az értékelés (minősítés) ezen az „útvonalon” nem folytatódhat. A tettességhez szükséges ismérveket (avagy korábbi terminológia szerint az alannyá válás feltételeit) egyes szerzők a tényállás önálló, harmadik kategóriájaként tartják számon, mások pedig tettesség-részesség tanában teszik vizsgálat tárgyává.⁴¹ Ezeknek a megoldásoknak is számos előnye van, hiszen például a gyermekkorú által megvalósított támadás elleni jogos védelmi elhárító magatartás joglogikailag jobban magyarázható bizonyos tekintetben. Ugyanakkor, az meg rendszertani anomáliát jelent, hogy a nyilvánvalóan objektív körülményeket (életkor) miért nem az objektív, tárgyi oldalon helyezik el, illetve a szubjektív elemek – mint a beszámítási, belátási képesség – miért nem az alanyi oldalon kerülnek

---

⁴⁰ A kétszáz méterre álló rendőrsorfallal felé dobott 20 kg-os kő, melyet csupán maximum 10 méterre tud eldobni az adott személy csak *in abstracto* alkalmas akár az erőszak, akár a bántalmazás megvalósítására, így a konkrét hatóképesség hiánya miatt nincs cselekmény, nincs elkövetési magatartás és így bűncselekmény (legalábbis hivatalos személy elleni erőszak) sem valósul meg, még abszolút alkalmatlan kísérlet sem.

⁴¹ A vonatkozó álláspontokhoz lásd GELLÉR – AMBRUS: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 202. o.

tárgyalásra. Véleményünk szerint ugyanakkor a tettességhez szükséges ismérvek egy része aggálytalanul tekinthetők tárgyi elemnek, azzal a kiegészítéssel, hogy az ilyen ismérvek hiánya alapján, tehát a tárgyi oldalon csupán két esetben zárható ki a büntetőjogi felelősség. Egyrészt a korábban tárgyalt esetben, azaz, ha az elkövetőnél a sajátképi különös bűncselekmény megállapításához szükséges személyes kvalifikáció hiányzik.⁴² Másrészt a gyermekkorú elkövető esetében is kizárható a tárgyi oldalon a bűncselekmény megvalósulása (kivételt képeznek a belátási képességgel érintett esetek). Következésképpen, míg kóros elmeállapotú stb. személy vonatkozásában a tárgyi oldal teljesnek tekinthető, gyermekkorú személy esetében ez már nem mondható el. A gyermekkor speciális eseteit kivéve a gyermekkor már a tárgyi oldalon kizárja a büntetőjogi felelősséget. Speciális eseteiben azonban a belátási képesség bizonyításának sikertelensége is feltétele a bűncselekmény hiányának. Tagadhatatlan, miszerint a gyermekkorú támadásával szembeni elhárító magatartásra jogosultság ebben a rendszerben nem oldható meg azzal, hogy a tettesi ismérvek önálló, harmadik kategóriájától megfosztott tárgyi oldalra utalunk. A kérdés egyszerűen az, hogy a tárgyi oldal egységes definícióját érdemes-e feláldozni egy rendszertanilag szükségtelen magyarázat oltárán. A mi struktúránkban a válasz egyszerű: a tettesi ismérveken kívül, a tárgyi oldal többi elemének megvalósulása megalapozza a támadást és így az elhárító magatartás jogszerűségét.

Az elkövetési tárgy (illetve passzív alany) továbbra is a tárgyi oldal része, de annak harmadik helyén áll. Csak ennek megléte esetén folytatódhat a minősítési eljárás. Ez alól kivételt képeznek egyrészt azon bűncselekmények, amelyeknek nincsen elkövetési tárgyuk (például garázdaság, közösség elleni uszítás stb.), továbbá az abszolút alkalmatlan tárgyon elkövetett kísérlet esetei. Részünkről nem osztjuk ugyanis a bírói gyakorlat azon újabb állásfoglalását, amelynek értelmében például a holttesten végrehajtott ölési cselekmény – elkövetési tárgy hiányában – nem valósít meg bűncselekményt. Az alkalmatlan kísérletet tudniillik a jogalkotó, mintegy kivételképpen, maga foglalta bele a törvénybe [Btk. 10. § (3) bekezdés], ezáltal amellett foglalt állást, hogy egyes rendhagyó esetekben elkövetési tárgy hiányában is büntetendőnek tekint bizonyos cselekményeket.⁴³ A jogalkalmazó önkényesen nem tehet különbséget az alkalmatlan kísérlet egyes esetei között, oly módon, hogy azok közül egyeseket kiválasztván a bűncselekmény megvalósulását ezek tekintetében tagadja.

Materiális bűncselekmények esetében természetesen az eredmény és az okozati összefüggés vizsgálata is elengedhetetlen, illetve, amennyiben az adott deliktum kapcsán illet szabályoz a törvény, a situációs elemek is kiemelendők. Hasonlóképpen indokolt eljárni az objektív (egyes szerzők terminológiájában: másodlagos) büntethetőségi feltételekkel.⁴⁴

⁴² Uo. 230. o.

⁴³ Vö. EBH 2012, B. 4. A korábbi, véleményünk szerint helyes joggyakorlati állásponthez lásd BH 1978, 266. Lásd továbbá GELLÉR–AMBRUS: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* 367–368. o.

⁴⁴ Utóbbiak legújabb, mélyreható analíziséhez lásd Mészáros Ádám: A másodlagos (objektív) büntethetőségi feltétel. I. rész: Elméleti alapvetések. *Ügyészek Lapja*, (2019) 2., 5–21. o.

A korábban már jelzett megfontolások alapján, alapvetően objektív jellegűnek, ebből fakadóan az absztrakt tényállás tárgyi oldala utolsó elemének tekintjük a társadalomra veszélyességet, avagy materiális jogellenességet. Utóbbi kivételes hiánya esetén a büntetőeljárásban helye lehet közvetlenül a Btk. 4. § (2) bekezdésére alapított felmentő rendelkezésnek is.⁴⁵ Ide indokolt becsatornázni továbbá negatív elemként a jogellenességet kizáró okokat.

Áttérve az alanyi oldalra, annak központi elemévé a bűnösség (ugyancsak komplex) fogalmát tesszük. Első helyen a társadalomra veszélyesség tudata, vagy legalábbis ennek elvárhatósága áll, amely ugyanakkor, mint vélelem, általában külön vizsgálódást nem igényel, hanem adott esetben a védelem részéről merülhet fel annak megdöntése a gyakorlatban. Az elvárhatóság maga ugyanakkor ebben a rendszerben nem önálló fogalmi elem. Ide érdemes beépíteni a beszámítási képesség meglétének kívánalmát is, melynek hiánya esetén, bűnösséget kizáró okból (kóros elmeállapot, kényszer és fenyegetés) nem valósul meg a tényállás alanyi oldala, így nem állapítható meg bűncselekmény. Ezekon kívül a gyermekkort – a megfelelő életkor ismérvétől megfosztottan – szükséges itt vizsgálni, tehát a tizenkettő és tizennégy éves kor közötti, a Btk. 16. §-ában írt bűncselekmények tárgyi oldalát kimerítő elkövető belátási képességének vizsgálata végezhető el az alanyi oldalon.

A szándékosság és a gondatlanság kettős rendszerbeli helyének már említett problematikáját hivatott kiküszöbölni azon megoldás, amely révén ezeket, a bűnösség *genus proximuma* alá foglalva, az absztrakt tényállás alanyi oldalának központi elemévé tesszük. Ehelyütt nevesítendő a tévedés, amely továbbra is csupán a szándékosságot zárhatja ki.

Végül a motívum és a célzat, amennyiben ezeket az adott bűncselekmény törvényi tényállása megjeleníti, természetesen szintén vizsgálandó, és csak meglétük esetén lesz teljes az absztrakt tényállás.

Érdemes még megemlíteni, hogy a tényállás-, illetve a diszpozíciószerűség fogalma a fenti megoldás nyomán feleslegessé válik, ugyanakkor jogtörténeti beágyazottságuk miatt javasoljuk ezek új tartalommal való alkalmazását. A tényállásszerűség tehát jelenthetné a tárgyi és alanyi oldalnak megfelelő történeti tényállást.

6. Összegzés

A jelen tanulmányban kifejtett újszerű, sőt radikálisnak ható nézetünk szerint a bűncselekmény tudományos fogalmát – annak törvényi fogalma mellett – a jogtudományban ilyen név alatt megjeleníteni a továbbiakban nem indokolt. Ehelyett egy olyan ellentmondásmentes rendszer kialakítására érdemes törekedni, amelyben a törvényi bűncselekményfogalmi elemek az absztrakt (és e módosítással kifejezetten komplexebbé váló) tényállás tárgyi és alanyi olda-

⁴⁵ E megoldást bírálta a társadalomra veszélyesség mint bűncselekményfogalmi elem létjogosultsága kapcsán zajlott vita idején HOLLÁN Miklós: Megkésett búcsú a társadalomra veszélyességtől. *Jogelméleti Szemle*, (2003) 4., 3. pont.

lán maradéktalanul elhelyezhetőek, továbbá amelyekbe – mint negatív oldal – a jogellenességet és a bűnösséget kizáró okok is kifogástalanul integrálhatóak. Véleményünk szerint e nívumként ható – noha módszertani és történeti érvekkel egyaránt alátámasztható és indokolható – felfogás a büntetőjog-tudományban ki tudná küszöbölni a bűncselekmény törvényi és tudományos fogalmának jelenlegi egymás mellett éléséből fakadó dogmatikai zavarokat. Ugyancsak hasznosítható lenne továbbá a bírói gyakorlat számára. Elkerülhetővé válna például az a napjaink jogalkalmazásában is nem ritkán előforduló zavar, hogy a bíróságok például előbb vizsgálják a cselekmény társadalomra veszélyességét, mint azt a körülményt, hogy megvalósult-e elkövetési magatartás (például mulasztás). Mindezek alapján reméljük, hogy új felfogásunk a szakirodalomban megvitatásra kerül és talán követőkre is talál.